

KAFKASYA KÜRDİSTANI İDEASI KÜRDLERİ BÜTÜNLEŞTİREBİLİR

Hejarê Şamil

Letif Memmed Bruki ile röportaj

Kurdist.ru, 29 Nisan 2009

Tarihçi, gazeteci, Rusya ve Uluslar Arası Gazeteciler Federasyonu üyesi, Rusça www.kurdist.ru sitesinin genel yayın yönetmeni *Letif Memmed Bruki* ile Kafkasya'daki son gelişmeler ve bu bölgede yaşayan Kürdlerin tarihiyle ilgili konuları ele aldık.

Hejarê Şamil: Kek Letif, tarihçisiniz ve yaşamınızı Kürdlerin, özellikle Kafkasya Kürdistan'ı tarihinin araştırılmasına adanmışsınız. Ancak güncel bir soru ile başlamak istiyorum: Rusya Cumhurbaşkanı Dmitriy Medvedyev'in çabaları ile Ermenistan ve Azerbaycan cumhurbaşkanlarının 2 Kasım buluşmasını ve imzalanan "Moskova deklarasyonu"nu nasıl değerlendirdiğinizi merak ettim.

Letif Memmed Bruki: 2 Kasım 2008'de Dağlık Karabağ münakaşasının çözümüne dönük Azerbaycan, Ermenistan ve Rusya cumhurbaşkanları

tarafından imzalanan “Moskova deklarasyonu”nu her taraf kendi prizmasından bakarak, kendi bakış açısı ile değerlendiriyor.

Anımsayalım; Ağustos ayındaki Güney Osetya ve Abazya olaylarından, “beş günlük savaş”tan sonra Kremlin, ABD ve Batı’nın “yeni imparatorluk iddiaları” suçlaması altındaydı. Ciddi baskı ve eleştiriler yapılmaktaydı. Gerek dünya çapında, gerekse de Kafkasya’da Rusya’nın güvenilirliği darbelenmişti. Deklarasyonun imzalatılması Moskova’nın kendini aklamayı, barışseverliğini göstermesi için zorunlu bir adım idi.

“MOSKOVA DEKLARASYONU” ÇÖZÜMSÜZLÜK BELGESİDİR

Hejarê Şamil: Deklarasyonda üç prensip üzerinde anlaşılmıştır. Öncelikle savaşı taraflar Ermenistan ve Azerbaycan olarak gösterilmiş. Daha önceki süreçte Ermeniler, sorunlu tarafların Azerbaycan ve Dağlık Karabağ olduğunu ısrarla vurguluyorlardı. İkinci prensipte; sorunun uluslar arası hukuk normları ve prensipleri çerçevesinde çözülmesi dile getirilmiş. Üçüncü prensip olarak; sorunun merhalelerle çözümü ön görülmüş...

Letif Memmed Bruki: Bazı iyimser özgünlükler taşımasına rağmen “Moskova Deklarasyonu”, sorunun çözümüne yol açmaktan ziyade, çözümü daha da zorlaştırıyor. İlk kez sorunun tarafları olarak Azerbaycan ve Ermenistan gösterilmiştir. Ayrıca Dağlık Karabağ’ın Azeri ve Ermeni sakinleri arasında referanduma gidilebilir. Ama bin yıllar boyunca bu topraklarda yaşayan, Azeri ve Ermenilerden daha önce burada yer edinmiş Kürdler hakkına küçük bir imza bile yoktur deklarasyonda. Kürdlerin yasal hakları dikkate alınmadan Karabağ sorunu barışçıl yollarla halledilemez. Bu açıdan “Moskova Deklarasyonu” illüzyon ve kendini kandırmadan öte bir anlam taşımaz.

GÜNEY KAFKASYA TARİH BOYUNCA KÜRDLERİN ETKİ ALANI OLMUŞTUR

Hejarê Şamil: İfade ettiğiniz görüşlerin tarihi dayanakları nedir?

Letif Memmed Bruki: En başta şunu belirtmek gerekir ki, en az 2 bin 500 yıl boyunca Güney Kafkasya, Kürd aşiretlerinin etnik ve askeri-siyasal etkinlik alanı olmuştur. Kürdler burada Ermeni ve Türklerden çok önceleri belirginleşmiş, etkinliklerini 19. yy’ın sonlarına kadar korumuşlardır. Halkımız “Kızıl Kürdistan” ismi ile bilinen araziler de dahil Güney Kafkasya’da bin yıllar boyunca yaşamış ve burada birçok devlet oluşumunun kuruyucuları olmuştur; Medya imparatorluğunun bir bölümü burada bulunmuş, Aran şahlar, Sasaniler, Mehraniler, Şirvan Şahlar, Desem El-Kürdi, Revvadiler, Şeddadiler, Penahiler devlet kurmuştur... 18. yy’ın başlarında Kürdlerin Güney Kafkasya’da yaşadığı toprakların bir kısmı Kürdistan adlandırılmıştır.

İskoçyalı hekim, Rusya’daki İngiliz misyonunun sekreteri Bel, kendi yol

günlüklerinde Persiya'ya gezisini şöyle kaleme almıştır: (Aralık 1716'da) Rusyalılar tarafından Muğan bozkırı, Farslar tarafından Kürdistan adlanan boş bir araziye girdik. Şimdi Arras adlanan Araks nehri, üzerindeki köprüden yarım mil yukarıda Kura nehrine karışıyor. Kura Kürdistan eyaletini bölerek akıp gidiyor. Kürdler isimlerini bu nehirden almıştır. Bu halk oldukça kadimdir ve kanımca Ksenofon'un "Kardux" olarak anlattığı, Grek akınlarına karşı direnç gösterenlerin ta kendisidir. Şimdi de onlar pek cesur sayılmaktadırlar.

Onların atları gerek güzel görünüşleri gerekse de güçlü oluşu ile Persiya'da çok övülmektedir. Burada meskûn olan Kürdler yıl boyunca göçebe yaşam sürdürmektedir. ("Seyyahlar Azerbaycan hakkında". Bakû, 1961, say. 397)

KIZIL KÜRDİSTAN MİLLİ BİR OTONOMİYDİ

Hejarê Şamil: Çokça tartışılan "Kızıl Kürdistan" sorununa dönersek... Kürd basınında bu konuda bölük pörçük bilgiler yer alsa da, kanımca, gereken düzeyde detaylı araştırmalar yürütülmemiştir.

Letif Memmed Bruki: Biraz önce notlarına başvurduğumuz Bel tarafından tarif edilen, Muğan bozkırından Aras ve Kura nehirlerinin kavuştuğu yere kadar (bu yerin yakınlığında Şeddadi hükümdarlarının yaptırdığı, Kürd mimariliğinin ve mimari düşüncesinin eşsiz eseri olan Xudaferin köprüsü bulunmaktadır), oradan Kelbecer'e ("Kızıl Kürdistan'ın bir ili – H.Ş.) kadar uzanan arazi, geçen yy'ın 20-30'lu yıllarında daha çok "Kızıl Kürdistan" ismi ile bilinen Kürd milli bölgesinin içerisinde yer almıştır.

1923 yılında Azerbaycan merkezi yürütme komitesinin kararı ile Kürdistan inzibati birim olarak belirlenmiştir. 1932'de A. Bukşpan "Azerbaycan Kürdleri" kitabında bu birimin sınırlarını şöyle tarif etmiştir:

"Eski Kürdistan kazasının Kuzey sınırlarını Gence kazasına kadar uzanan Murovdağ sıradağlarından akan su belirlemektedir. Kürdistan, Kangur-Alangez (Doğru ismi Gonur-Elegez'dir. -H.Ş.) sıradağlarından geçen nehir boyunca Ermenistan SSC'nin Nor-Beyazit (şimdi Kamo-red) kazasıyla sınırdışı. Güney Doğu'da ise Ermenistan SSC'nin Dereleyez ve Zengezur illerine kadar uzanmaktaydı.

Kürdistan'ın Güney Doğu hudutları, Hekeri nehri boyunca eski Cavanşir kazasından geçmekte, Efendiler köyünden başlayarak Hekeri'nin sol kolu olan Milxelev'e kavuşana kadar devam etmekteydi.

Nihayet, Kürdistan, Güney Doğu'da Dağlık Karabağ'la sınırdış olup bu sınırlar Milxelev suyu Hekeri'ye karıştığı noktadan Murovdağ sıradağlarına kadar uzanmaktaydı". (A.Bukşpan. Azerbayanskiye Kurdi" Baku, 1932, s.10-11. Rusça; A.Bukşpan "Azerbaycan Kürdleri". İstanbul, 2007, s. 19. "Pêrî" yayınları. Türkçe. Çevirmen: Hejarê Şamil)

Kürdistan kazasına Kubatlı kazası, Cavanşir ve Şuşa kazalarının tüm batı bölümleri ve eski Karyagin kazasının bir bölümü dahildi. 1921 yılı Azerbaycan ziraatı geliştirme temelinde yürütülen nüfus sayımına göre Kürdistan kazasını kapsayan topraklarda 30 bin Kürd yaşamaktaydı. ("Zarya Vostoka" gazetesi. NO 281 (446), 6 Aralık 1923). Coğrafi Kürdistan kazası Dağlık Karabağ'ın bir bölümünü oluşturmaktaydı. ("Zarya Vostoka", NO 186 (2132), 20 Temmuz 1929)

Kürdistan milli otonomisi olan "Kızıl Kürdistan" aşağıdaki illerden oluşmaktaydı:

Lacın (Pirican) 1835 metre kare;
Kelbecer (Kevin baje) 1936 metre kare;
Zengilan 707 metre kare;
Kubadlı 802 metre kare;
Cebrail 1050 metre kare.

Böylece Kürdler 1923'te Kuzey Azerbaycan'ın Güney Batısında nominal bir devlet yaratabilmişti. 1929'da iptal edildi.

KÜRDLER KARABAĞ'DA ÖNEMLİ NÜFUS YOĞUNLUĞUNA SAHIPTİ

Kürdler haklı olarak Dağlık Karabağ'a dahil olan tüm Zengezur¹ topraklarını kendi yurtları saymaktadırlar. Kızıl Kürdistan'ın önemli bir bölümü Zengezur toprakları üzerinde kurulmuştu.

Tarihe bir göz atarsak;

Kafkasya'nın Rusya tabiliğine geçmesiyle Erivan vilayetinin sınır bölgelerinde, Kars eyaletinde ve Yelizavetpol vilayetinde² 1898 yılında 100 bine yakın Kürd nüfus bulunmaktaydı. (Rusya Ansiklopedi sözlüğü. 1991, s. 143-144). Nahçıvan'da da Kürdlerin önemli bir nüfus yoğunluğuna sahip olduğu görülmektedir: 19. yy'ın 80'li yıllarında Doğu Dereleyez'de bulunan 44 yerleşim biriminde 910 aile yaşamış, bunlardan 663'ü Kürd ve 247'si Ermeni ailesi olmuştur. ("Nahçıvan eyaletinin istatistik tarifi" Sankt-Petersburg, 1833. s., 80).

1893 verilerine göre Karabağ'da 333 Azeri, 69 Kürd ve 49 Ermeni köyü bulunmaktaydı. ("Azerbaycan" gazetesi, Bakü, 1,5 Ocak 1992). 1926 yılı nüfus sayımına göre Azerbaycan'ın Kürdistan kazasında 41.193 Kürd yaşamaktaydı. Şu an Kürdlerin 5,5 bin metre karelik arazisi tümünden Ermenistan tarafından işgal

¹ Zengezur kazası, 1923'te oluşturulan Kızıl Kürdistan arazilerinin ağırlıklı bölümünü kapsamaktaydı. Bu kaza 1868'de kurulan Yelizavetpol eyaleti içerisine alınmış, 1921'de ağırlıklı kesimi Azerbaycan'a, diğer bir kısmı ise Ermenistan'a dahil edilmiştir. "Zengi" bir Kürd aşiretinin ismi, "zur" Kürdçe taşlık, cıngıllı yer, çingirak, çingirdak demektir. "Zengezur" toponimi, "zur"da, yani taşlık, arazide yaşayan Zengiler anlamını taşımaktadır.

² Yelizavetpol guberniyası (eyalet, valilik) 1868 yılında oluşturulmuş, bu dönemde Kafkasya'da Kürdlerin yaşadığı temel bölgeler, Kızıl Kürdistan toprakları dahil, bu inzibati arazi bölümü içerisine alınmıştır. 1921 yılında valilik 8 kazaya ayrılmış, bunlardan 6'sı Azerbaycan SSC dahilinde kalmıştır. Esasta Kürdlerin yaşadığı Zengezur kazasının bir kısmı Ermenistan'a tabi edilmiştir. (Daniel Müler "1920-1991 yıllarında Sovyet Azerbaycan'ında Kürdler" Cantral Asian Survey, 2000, s., 41-77)

edilmiş, Kürdler Azerbaycan'ın onlarca ilinde mülteci yaşamı sürdürmektedirler.

ERMENİSTAN KÜRD ÖZERKLİĞİNE SICAK YAKLAŞMADI

Hejarê Şamil: Kuşkusuz, Kızıl Kürdistan'ın ortadan kaldırılmasında Moskova'nın diktesi ile hareket eden Baku yönetiminin payı fazlasıyla. Ne var ki, Ermeni yönetimlerinin Kürd özerkliğine karşı hasımca yaklaşımları göz ardı ediliyor. Bir çok yazıda, araştırma-incelemede Ermeniler neredeyse Kürdlerin hamisi olarak kaleme veriliyor...

Letif Memmed Bruki: Bu yaklaşım, yıllar boyunca Moskova'nın tercihiyle Erivan'da Kürd radyosunun faaliyet göstermesi, Kürd gazetesinin basılması, diğer kültürel faaliyetlerin gerçekleşmesi nedeniyle oluşmuştur. Kürdlerin özerklik elde etmesine Ermeni yönetimlerinin sıcak yaklaştığı bir efsanedir.

Aleksandr Mixayloviç Skibitski'nin "Karabağ krizi: çıkmazdan kurtulmak için geçmişi bilmek gerekir" makalesinde ("Soyuz" haftalığı NO 7, 1991) Güney Kafkasya Kürdlerine karşı Ermeni siyasetinin örtülü yanlarını su yüzüne çıkarmıştır. Yazar, dönemin Azerbaycan başkanı Neriman Nerimanov'un imzaladığı Deklarasyon uyarınca "Dağlık Karabağ" sınırları içerisinde bulunan Zengezur kazasının tümünden Ermenistan'a verilmesinin ön görüldüğünü kaydediyor. A.M. Skibitski yazıyor: "Bugün N.Nerimanov'un Deklarasyon'unu takip eden bu önemli koşulu dikkatten kaçırmamalıyız; deklarasyonda Zengezur kazası "Ermenistan'ın ayrılmaz hissesi" olarak belirtilmiş, özellikle Azerbaycan hükümeti "Dağlık Karabağ'ın emekçi köylülerine tümünden kendi kaderini tayin hakkı" vermiştir. Bu gün söz konusu belirleme yalnız Dağlık Karabağ özerk bölgesine şamil edilmektedir. Fakat o günlerde Dağlık Karabağ topraklarının tamamından bahsedilmekteydi ve yalnız Azerbaycan sınırları içerisindeki Ermeni otonomisi değil, Ermenistan'a verilmesi önerilen Zengezur kazasında Kürd otonomisinin oluşturulması ön görülmüştü. Bu kazadaki "emekçi köylülerin" 117 binini oturak yaşam sürdüren Müslümanlar (Kürdler), 90 binini Ermeniler oluşturmaktaydı. S.İ.Kasyan (Ermenistan başkanı-red.) Zengezur kazasının tümüyle Ermenistan'a verilmesi ve burada Kürd otonomisi oluşturulmasını uygun görmemiş, kazanın Kürdlerin meskun olduğu Doğu kesiminin Azerbaycan sınırları içerisinde kalmasını istemiştir. Böylelikle, Zengezur kazasının Kürdler yaşayan Doğu bölümünde, Azerbaycan sınırları içerisinde Kürdistan kazası ortaya çıkmıştır" (A. M. Skibitski).

DAĞLIK KARABAĞ'IN ERMENİSTAN'A BİRLEŞTİRİLMESİ PLANLARI ESKİDİR

Hejarê Şamil: Anlaşıldığı kadarıyla, Azerbaycan Zengezur kazasının tümünden Ermenistan'a verilmesini ve planlanan Kürd özerkliğinin burada oluşturulmasını istemiştir. Ayrıca Zengezur'un da dahil olduğu tüm Karabağ topraklarında halkların kendi kaderini tayin hakkını kullanması önerilmiştir. Ermeniler kendi arazilerinde Kürd özerkliği istememiştir. Sonuçta Zengezur'un Kürler yaşayan

Doğu kesimi Azerbaycan'a bağlanmış, burası Kızıl Kürdistan kazası arazilerine dahil edilmiştir. Ermenilerin neden böyle davrandığı nasıl izah edilebilir?

Letif Memmed Bruki: Ermenistan politikacıları uzun vadeli plan çerçevesinde aşağıdaki nedenlerden dolayı Ermenistan sınırları içerisinde Kürd otonom biriminin oluşmasına razılık verememişlerdir:

1) 1920 yılında artık Ermenistan'ın kendi topraklarında 50 binden fazla Kürd yaşamaktaydı ve ülke yönetimi dar milli çıkar hesaplarından dolayı ülkedeki Kürdlerin 200 bine ulaşmasını istememiştir.

2) Bilindiği gibi Kürdlerin yoğun yaşadığı araziler Ermenistan'la Dağlık Karabağ özerk cumhuriyeti arasında yerleşmektedir. Ermenilerin hesaplamalarına göre, bu arazilerde Ermenistan sınırları içerisinde kurulacak olan Kürd otonomisi ileriki süreçte Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'a birleştirilmesi için ciddi engel olabilirdi.

3) Ermenistan'da Kürd otonomisinin oluşması sonucunda yıllardan beri Müslüman ve Ezidi Kürdler arasında (Ermenistan'da yaşayan Kürdlerin ağırlıklı kesimi Ezidi Kürdlerdi. -H.Ş.) yaşanan ayrışmalar tersi bir gelişme gösterebilir, ulusal düşünce pekişebilir ve ciddi bütünleşme yaşanabilirdi. Ne var ki, Ermenistan'ın amacı bunu engellemeye yönelikti ve bu politika bugün de sürdürülmektedir.

KÜRDİSTAN KAZASININ ORTADAN KALDIRILMASININ SORUMLULARI; STALİN REJİMİ, AZERİ MİLLİYETÇİ ÇEVRELERİ, ERMENİ LOBİSİ VE TÜRKİYE DEVLETİ'DİR

Hejarê Şamil: Gerçekten de Kızıl Kürdistan kazasının kuruluş aşamasındaki gelişmelerin incelenmesi, bir çok nüansları gözler önüne seriyor. Kazanın kuruluş nedenlerinin ve bunun için neden Azerbaycan'ın tercih edildiğinin birden çok nedeni vardır. 1929'da Kürdistan kazasının ortadan kaldırılması da çeşitli nedenlerle izah ediliyor...

Letif Memmed Bruki: 1920-1930 yıllarında Azerbaycan yönetiminin başında S.M.Kirov, L.Mirzoyan, N. Kikalo, V.Polonski vb. vardı. Moskova'da ise yöneticilik yapan A.Nazaretyan'dan, A.Mikoyan'dan günümüze kadar Ermeni lobisi Güney Kafkasya halklarının kaderinin belirlemede belirleyici yol oynamıştır. Azerbaycan'da "Müslüman" Kürdistanının" ortadan kaldırılmasının ve Ermeni Dağlık Karabağ otonomisinin geliştirilmesinin esas bir nedeni Moskova'daki Ermeni lobisinin gücü sayesinde olmuştur. Diğer bir belirleyici neden de şudur; Stalin rejimi Azerbaycan'ın milliyetçi çevreleri ile birlikte hareket etmiş ve Türkiye'nin tahriklerinden de etkilenerek Kürd otonomisine son vermiştir. Son Ermeni-Azeri çatışmasının faturası da Kürdlere çıkmış; halkımız yüzyıllar boyunca yaşadığı topraklarından sürülmüştür.

KAFKASYA KÜRDİSTANI İDEASI ULUSAL BİRLİĞİN ADRESİ OLABİLİR

Hejarê Şamil: Bu süreçte Kürdlerin ne yapması gerekir?

Letif Memmed Bruki: Bugün Ermeniler işgal altında tuttıkları Kafkasya Kürdistanı topraklarında bütün toponimleri (coğrafi isimler) Ermenileştirmektedir. “Özgürleştirilmiş toprakları vatana katmak”, “Dağlık Karabağ çevresinde güvenlik çemberi oluşturmak” sloganları ve siyaseti ile ezeli Kürd topraklarını ebediyen elde tutmayı planlamaktadırlar.

Kafkasya’da Kürdlerin hakları konusunda Kürd toplumsal örgüt ve hareketlerinin ilgisizliği üzüntü yaratmaktadır. Dağlık Karabağ etrafındaki Ermeni-Azeri sorunun çözümü sürecinde Kürdler, çıkarlarını savunacak hiçbir toplumsal-siyasal örgütlenmeye sahip değildir BDT çapında. Bu açıdan Kürdlerin haklarını savunan, Ermeni otonomisi ile birlikte Azerbaycan’da Kürd otonomisi oluşturmayı hedefleyen bir örgütlenmeye gidilmesi ihtiyacı her zamankinden daha yakıcıdır. Kafkasya Kürdistanı hakkında tüm bilgileri merkezileştirmek ve onları hem Kürdler arasında hem de uluslar arası çapta yaymak icap etmektedir. Kürd basın yayın kuruluşları bu konuda rolünü oynayabilmelidir. Kızıl Kürdistan (Kafkasya Kürdistanı), ayrıksı duran Kürd örgütleri arasında bir “ulusal idea” olarak bütünleştirici rol da oynayabilir.

Kürd otonomisinin oluşturulması, yalnız tarihsel adaletin tecelli etmesi değil, aynı zamanda Karabağ etrafındaki çelişkilerin çözümünde önemli bir faktör olacaktır. Kürdistan bölge hükümetinin ve Kürd oluşumlarının bu konuya eğilmesinin, Kürd ulusal çıkarlarına büyük bir hizmet olacağını düşünüyorum. Öte yandan böylesi bir adım atan Kürdistan bölge hükümeti Kürd haklarının uluslararası çapta savunucusu olarak otoritesini daha da artıracaktır. Hükümetimizin böylesi bir misyon üstleneceğine inanmak istiyorum.